

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА НЕІНІЦІУВАННЯ СПРАВИ ПРО БАНКРУТСТВО

THE RESPONSIBILITY OF THE MANAGER FOR NOT INITIATING A BANKRUPTCY CASE

Полосенко К.В.,

студентка юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Подана стаття розкриває сутність, особливості, підстави настання солідарної відповідальності керівника за неподачу заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство. Здійснено порівняння правового регулювання такої відповідальності в Кодексі України із процедур банкрутства (далі – КУзПБ) та в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон № 2343-12). Визначено причини запровадження солідарної відповідальності керівника за борги боржника та її кінцеву мету. Також у статті проаналізовано проблеми матеріального та процесуального характеру, які можуть виникнути на практиці у зв'язку з неповним регулюванням механізму застосування такої відповідальності, а саме: розуміння сутності поняття «загроза неплатоспроможності» боржника та його відмінність від поняття «неплатоспроможність»; установлення моменту настання загрози неплатоспроможності, моменту відліку місячного строку для подачі керівником заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство; обов'язковості подачі керівником рішення вищого органу управління боржника про звернення до господарського суду, якщо воно не було прийняте; відсутності положень щодо суб'єкта ініціювання притягнення керівника до солідарної відповідальності та стадії провадження, на якій господарський суд має встановити факт порушення керівником вимог, передбачених КУзПБ; неврегульованість порядку стягнення боргів із керівника кредиторами та можливості застосування позовної давності до вимог щодо покладання солідарної відповідальності на керівника. Крім того, у статті наводяться приклади негативних наслідків зловживання кредиторами таким інститутом та досліджено проблему його обходу боржниками через призначення «номінальних» керівників, що впливає на перспективу отримання боргів кредиторами. У зв'язку з цим приділено увагу підходам юристів-практиків до вирішення цих проблемних питань та запропоновано рекомендації для керівників у разі порушення питання притягнення їх до солідарної відповідальності за борги юридичної особи.

Ключові слова: керівник юридичної особи, солідарна відповідальність, борг, загроза неплатоспроможності, заява про відкриття провадження у справі про банкрутство.

The article reveals the essence, features, grounds for the onset of manager's joint and several liability for not filing application for initiation bankruptcy proceedings. The legal regulation of such liability in the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures (hereinafter referred to as the CBP) and in the Law of Ukraine on Restoring Debtor's Solvency or Declaring it Bankrupt (hereinafter – Law № 2343-12) is compared. The reasons for imposing joint and several liability of the manager for debtor's debts and its ultimate purpose are determined. The problems of material and procedural nature that may arise in practice due to incomplete regulation of the mechanism of application of such liability, namely: understanding of the essence of the concept of «insolvency threat» of the debtor and its difference from the concept of «insolvency»; establishment of the moment of the onset of insolvency threat, the moment of deduction of the one-month term for filing by the head of application for the opening of bankruptcy proceedings; the obligation of the head to submit the decision of the senior management body of the debtor to appeal to the economic court, if it was not accepted; lack of provisions regarding the subject of initiating of bringing the manager to joint and several liability and the stage of the proceedings at which the economic court must establish the fact that the manager violated the requirements stipulated by CBP; unsettled procedure for collecting debts from the head by creditors and the possibility of applying the statute of limitations of the requirements for imposing joint and several liability on the head are analyzed in the article. In addition, the article also gives examples of the negative consequences of the possibility of abuse of such an institution by creditors and explores the problem of its circumvention of it by debtors through the appointment of «nominee» managers, which affects the prospect of obtaining debts by creditors. Thereby approaches of practitioners to solve these problematic issues were addressed and recommendations for managers in case of mention the issue of bringing them to joint and several liable for debts of a legal entity were offered.

Key words: manager of the legal entity, joint and several liability, debt, insolvency threat, application for initiation bankruptcy proceedings.

Постановка проблеми. Вже півроку як Україна функціонує в умовах реформованого законодавства у сфері банкрутства, а саме введено в дію Кодекс України із процедур банкрутства. Цей нормативно-правовий акт вважається прогресивним, оскільки спрощує, вдосконалює певні процедурні механізми, запроваджує нові інститути для суб'єктів господарювання, що, власне, відповідає міжнародним стандартам, але одночасно зі змінами породжує практичні ризики для зловживань. Однією з новел є солідарна відповідальність керівника (юридичної особи) за ігнорування загрози банкрутства підприємства, а саме – якщо він не звернувся в місячний строк із моменту загрози до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. Але ознайомившись із відповідними приписами ч. 6 ст. 34 КУзПБ, яка регулює механізм притягнення до відповідальності, виникає низка питань матеріального та процесуального характеру, які потребують уточнення як з боку законодавця, так і з практики застосування норми судами.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням банкрутства приділено багато уваги, наприклад, такими вченими: О. Беянович, Б. Поляков, В. Радзивілюк, В. Джуно тощо. Проте наразі дослідження проблем солідарної відповідаль-

ності керівника та пропозицій щодо їх вирішення здійснюється юристами-практиками (адвокатами, суддями, юрисконсультами, фахівцями з міжнародного корпоративного права), серед яких: С. Єфімов, С. Жуков, Є. Колісниченко, Ю. Куріло, К. Литвиненко, Б. Скоропад, Д. Тиліпський.

Мета дослідження – порівняти солідарну відповідальність керівника юридичної особи з інститутом, який існував за дії Закону № 2343-12, виявити прогалини нового законодавчого регулювання, проаналізувати породжені ними проблеми на практиці та шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Щодо керівника (юридичної особи), то за чинним законодавством є субсидіарна відповідальність за доведення юридичної особи до банкрутства. Правове регулювання солідарної відповідальності в КУзПБ має якісно інший рівень і є більш «небезпечним» для керівника. За такого виду спеціальної цивільно-правової відповідальності за борги перед кредиторами керівник фактично уподібнюють до суб'єкта господарювання. Вважається, що такі положення КУзПБ погоджені зі світовими стандартами і є ознакою цивілізованої, відповідальної культури ведення бізнесу.

Покладання боргів юридичної особи на її керівника є відходом від загальних принципів цивільного права,

за якими юридична особа відповідає за свої зобов'язання всім належним їй майном. Тому детальний аналіз особливостей та підстав настання такого виду відповідальності керівника є необхідним [1].

З огляду на положення ч. 6 ст. 34 КУзПБ, вбачається, що керівник юридичної особи – боржника – зобов'язаний звернутись упродовж одного місяця до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство за умови загрози неплатоспроможності боржника, тобто якщо задоволення одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання його грошових зобов'язань у повному обсязі перед іншими кредиторами (нааявності конкуренції вимог кредиторів). Унаслідок порушення цієї вимоги (не звернення або несвоечасного звернення до суду) керівник нестиме солідарну відповідальність перед кредиторами (про це зазначається в ухвалі господарського суду), що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначеної особи. Факт порушення керівником боржника вимоги щодо звернення до суду встановлюється лише господарським судом, який здійснює провадження у справі про банкрутство стосовно цього боржника [2].

По-перше, необхідно враховувати, що вже була норма, а саме ч. 5 ст. 11 Закону № 2343-12, яка встановлювала лише обов'язок боржника звертатись до суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі загрози неплатоспроможності, тобто без відповідальності за його невиконання. В основу механізму відповідальності в КУзПБ були покладені приписи ч. 6 ст. 95 Закону № 2343-12 [3]. Проте відмінними є суб'єктний склад й умови застосування. Раніше солідарну відповідальність могли нести керівник, власник майна боржника (уповноважена ним особа), голова ліквідаційної комісії (ліквідатор) та за умови прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи [4].

Стосовно загрози неплатоспроможності, то вона була, якщо: був борг перед кредитором в обсязі трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, а також було судове рішення про підтвердження боргу, яке набрало законної сили. До того ж не вимагалася, як для неплатоспроможності, несплата боргу понад три місяці з моменту відкриття виконавчого провадження. Чинний КУзПБ не визначає мінімального розміру боргу, строку його невиконання. Відсутнє посилання й на те, що вимоги повинні бути безспірними або підтвердженими рішенням суду. Тому проблемою є розмежування понять «неплатоспроможності» у ст. 1 КУзПБ й «загрози неплатоспроможності» в ч. 6 ст. 34 КУзПБ, адже несплата боргу з першого дня прострочення фактично вже є неплатоспроможністю (ототожнюється тимчасова і стійка неплатоспроможність).

Як наслідок, недобросовісний кредитор може правомірно вимагати задоволення його боргів за неплатоспроможності, встановленої КУзПБ. Це викличе такі негативні наслідки:

- 1) безпідставне зловживання правом на ініціювання порушення провадження у справі про банкрутство, зі свого боку це спричинить збільшення кількості проваджень про банкрутство (навантаження на суди);
- 2) численне збанкрутування підприємств, що негативно вплине на економіку країни;
- 3) нездорові відносини між контрагентами, адже така потенційна можливість звернення стягнення майна не лише боржника, а й майна його керівника стимулюватиме використання кредиторами інституту банкрутства як засіб стягнення заборгованості замість врегулювання спорів щодо боргів у позовному провадженні або шляхом використання інших альтернативних методів;
- 4) і зрештою, боржник нестиме репутаційні ризики на ринку (це спричинить проблеми в залученні нових контрагентів та у фінансуванні) [5].

Крім того, на думку Ю. Куріло, широке застосування такого інституту відповідальності керівника може при-

звести до призначення керівниками номінальних осіб. В Україні така практика є досить поширеною. Ці керівники можуть не мати у власності майна, достатнього для сплати боргів перед кредитором, проте таку проблему можна вирішити шляхом доведення в суді здійснення фактичного керівництва підприємством іншою особою, яка є бенефіціаром. [6]

З іншого боку, якщо не порівнювати з положеннями Закону № 2243, то проблем із поняттям «загрози неплатоспроможності» може й не бути в буквальному тлумаченні ч. 6 ст. 34 КзПБ. З цього випливає, що господарському суду для встановлення загрози неплатоспроможності юридичної особи необхідно встановити розмір кредиторських вимог, дату їх виникнення, наявність майнових активів боржника, момент неможливості задоволення вимог й оцінити все це в сукупності [1].

З вищевказаними питанням логічно пов'язане наступне, яке стосується початку відліку терміну подачі заяви, а також документів, які для керівника остаточно свідчили б саме про наявність цієї загрози неплатоспроможності боржника, що вимагаються для подачі заяви згідно з ч. 4 ст. 34 КУзПБ. Оскільки це в КУзПБ не визначається прямо, можуть виникнути різні підходи для тлумачення та можливості зловживань щодо керівника із боку як боржника, так і кредиторів.

Загрозою неплатоспроможності можуть виступати досить звичайні для бізнесу ситуації, з яких зрозуміло, що фінансовий стан погіршується, але які вже формально підпадають під «загрозу неплатоспроможності», наприклад:

- затримання контрагентом розрахунків за дебіторської заборгованості, що спричиняє невчасний розрахунок юридичної особи зі своїми кредиторами;
- нарахування податковим органом значного розміру штрафних санкцій, які підприємство не оскаржило, і їх сплата є загрозою невиконання в повному обсязі зобов'язань перед іншими кредиторами;
- якщо за умовами контракту кредитор отримав право вимагати від підприємства дострокового погашення зобов'язань тощо.

Фактично керівник буде зобов'язаний або кожного разу робити повідомлення, звертатися до загальних зборів за виникненням подібних ситуацій, або проводити періодичний фінансовий аудит. А отже, встановити момент виникнення загрози неплатоспроможності насправді складно, особливо, якщо потрібно визначити точну дату. [6] Це також свідчить і про те, що зацікавленим особам буде досить важко довести в суді, що директором свідомо не звернувся в суд і зволікав, розуміючи неможливість виконання зобов'язання. Тож є значна кількість варіантів, коли починається відлік місячного строку для звернення:

- 1) день отримання рішення контролюючого органу про донарахування сум податку, штрафних санкцій; вимоги контрагента за договором;
- 2) день повідомлення керівником засновників (учасників) про фінансові складнощі [7];
- 3) день, коли вартість (ринкова або балансова) всіх активів боржника менша, ніж сума вимог кредиторів, строк виконання яких настав *або дорівнює цій сумі* [1];
- 4) день складання аудиторського звіту з висновком про загрозу неплатоспроможності;
- 5) день подання фінансової звітності;
- 6) день прийняття рішення загальними зборами про звернення до господарського суду. Проте останній варіант видається більш правильним, оскільки корелюватиме, наприклад, із нормами Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а саме зі ст. 31, у якій йдеться про скликання щорічних загальних зборів, та в разі зниження чистих активів [7; 8].

За аналогічного регулювання відповідальності керівника в інших країнах застосовується третій варіант. Суди зважають на те, що про неплатоспроможність свідчить

перевищення боржником поточних зобов'язань над розміром активів, а директор має бути обізнаний про таке, незважаючи на дату підготовки бухгалтерської звітності. Суд, оцінюючи реальну можливість визначити фінансовий стан підприємства, має зважати на позицію добросовісного, розумного, обачливого керівника, масштаби економічної діяльності боржника та фактичної ситуації щодо боргів і неможливості їх сплати [6].

Щодо сплати боргів кредиторів, у ч. 6 ст. 34 КУЗПБ вживається таке формулювання – настання відповідальності керівника за «незадоволення вимог кредиторів», тобто це та ситуація, коли майна боржника не вистачило для задоволення усіх вимог кредиторів. [4] Проте не можна погодитись із таким підходом тлумачення, де керівник несе відповідальність лише в тій частині, яка буде незадоволена боржником, адже не відповідає самій сутності інституту солідарної відповідальності, де кредитор може вимагати сплати боргу частково або повністю від керівника і юридичної особи-боржника як разом, так і окремо.

Наступна проблема стосується рішення вищого органу управління, яке керівник обов'язково повинен подати разом із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, адже, власне, сам керівник не є самостійним у прийнятті рішення про звернення до суду, потрапляючи цим самим у залежність від дій чи бездіяльності загальних зборів. Хоча саме прийняття чи погодження рішення про звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство теж не належить до виключної компетенції загальних зборів. Іноді у статутах юридичних осіб прямо зборюються керівнику звертатися до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство без рішення вищого органу управління. Тоді постає питання, чи можна буде притягнути до солідарної відповідальності керівника, який діяв добросовісно й повідомив засновників (учасників, акціонерів) і власника майна про наявність ознак банкрутства, що вимагається ч. 2 ст. 4 КУЗПБ, але при цьому рішення про звернення до суду не було прийняте загальними зборами. Адже нелогічним є покладення відповідальності лише на керівника за дії, які залежать від учасників (засновників) юридичної особи.

Певно, що керуючись принципом справедливості, таку відповідальність керівник має нести за наявності лише його вини, а тому необхідно довести добросовісність, розумність своїх дій відповідно до ч. 3 ст. 92 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ)) письмовими доказами, а саме: повідомлення засновників (учасників, акціонерів) щодо наявності ознак банкрутства, ініціювання проведення загальних зборів [9]. І тут є сумніви, чи достатньо буде лише цих доказів. С. Єфімов вважає, що керівники будуть перестраховуватись та вживати всіх можливих дій, аби уникнути відповідальності, а саме: скликать загальні збори та звертатимуться до суду навіть за відсутності рішення, що відповідатиме ст. 614 ЦКУ. Зрозуміло, що суд залишить цю заяву без руху й надасть час для усунення недоліків, але це буде ще одним приводом звернення до загальних зборів для прийняття відповідного рішення. І в разі подальшої бездіяльності органу ця ухвала суду виступатиме додатковим доказом добросовісної поведінки керівника [4].

Також вимагає уточнення з боку законодавця питання суб'єкта, який має право ініціювати притягнення керівника до відповідальності. Оскільки чіткої відповіді законодавство не дає, то логічно, що кредитори зацікавлені в задоволенні їх вимог, а тому вони можуть ставити питання про його розгляд. Але не виключено, що це можуть зробити й засновники (учасники) боржника, ліквідатор або навіть суд за власною ініціативою. [7] До того ж у нормі не конкретизовано етап, на якому вирішуватиметься питання відповідальності, а міститься загальне формулювання «під час здійснення провадження у справі». Тобто можливе встановлення факту порушення керівником вимог

ст. 34 КУЗПБ вже з моменту відкриття справи про банкрутство [10].

С. Жуков зазначає, що насправді все залежить від того, хто ініціює відкриття провадження у справі про банкрутство. Якщо заяву подає сам боржник, то він доводить і момент виникнення загрози неплатоспроможності, і здійснення керівником своїх повноважень добросовісно й розумно. Тоді суд під час відкриття провадження в ухвалі зазначає про встановлення цих фактів. Якщо ініціює відкриття провадження кредитор, то встановити момент виникнення загрози неплатоспроможності на підставі документів, поданими ним разом із заявою неможливо, а тому суд в ухвалі за результатами попереднього засідання, де вимоги кожного із кредиторів підлягають дослідженню, розглядає питання про порушення керівником вимог ч. 6 ст. 34 КУЗПБ [1].

З цього випливає, що розгляд судом питання дотримання чи порушення керівником подачі заяви виступає не диспозитивним правом, а його обов'язком. Господарський суд не може уникнути розгляду цього питання, незалежно від того, хто ініціює справу про банкрутство. Але, як зазначає Б. Скоропад, за такого обов'язку суду, випадки стягнення заборгованості з керівника боржника можуть стати досить частим явищем [11].

Щодо процедури стягнення боргів підприємства з керівника КУЗПБ спеціальних правил не передбачає. Не зазначено й те, на якій стадії будуть погашатися вимоги кредиторів за кошти, отримані від керівника боржника. Є незрозумілим, чи входить до ліквідаційної маси майно керівника за аналогією до субсидіарної відповідальності. КУЗПБ – ліквідатор, не наділений повноваженнями зі стягнення з керівника боргів підприємства. Законодавець також не уточнює, які кредитори (поточні, конкурсні або забезпечені) мають право на подальше звернення зі своїми вимогами до зазначеної особи, але це точно повинні бути кредитори, вимоги яких занесені в реєстр і визнані господарським судом.

Заява про покладення солідарної відповідальності на керівника (звернення кредитора до нього зі своїми вимогами) розглядається в порядку, передбаченому ст. 7 КУЗПБ господарським судом, у провадженні якої є справа про банкрутство. Тож можлива подача такої заяви під час будь-якої стадії процедури банкрутства, але тільки після визнання вимог усіх кредиторів, а точніше після винесення ухвали за результатами проведення попереднього засідання. Тому відпадає потреба у стягненні боргів кредиторами з керівника не в межах справи про банкрутство, а в окремих позовних провадженнях.

І останнім, але не менш важливим, є питання застосування позовної давності до притягнення керівника до солідарної відповідальності. Імовірно, що вона відраховуватиметься з моменту винесення, відповідно до ч. 6 ст. 34 КУЗПБ ухвали, якою встановлено порушення керівником правил подачі заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство. Це за умови, що керівник подасть до суду заяву про застосування позовної давності й вона буде розглянута [1].

Висновки. З огляду на проведене дослідження питань, які можуть виникати у зв'язку із застосуванням солідарної відповідальності керівника, можна дійти висновку, що, дійсно, така відповідальність за ігнорування загрози неплатоспроможності, порівняно із практикою реалізації інституту за Законом № 2343-12, стає більш прогресивною, спрощеною, реальною. Вона має на меті стимулювати керівника до вжиття належних заходів для зменшення ризиків солідарної відповідальності за борги боржника, а саме: бути більш уважним до боргів підприємства, здійснювати оцінку кожної угоди, систематично проводити моніторинг чистих активів, дбати про дотримання строків виконання зобов'язань та забезпечувати платіжну дисципліну контрагентів, вживати заходів досудової санації

тощо. Тобто викладений у статті матеріал більш концентровано відображає принцип виконання керівником своїх повноважень, закріплений ч. 3 ст. 92 ЦКУ: «<...> діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно й розумно, не перевищуючи своїх повноважень».

Враховуючи те, що проблемним для кредиторів було стягнення боргів підприємства, коли розмір майна вимог кредитора значно перевищував вартість майна боржника, то солідарна відповідальність керівника стає новою можливістю для кредиторів, гарантією стабільного господарського обігу, викликає більш довіри до контрагента та відображає незворотність наслідків за недобросовісні дії. З іншого боку, визначення загрози неплатоспроможності за КУЗПБ, яке є ризиком, може негативно вплинути на стабільність ділового обороту. За таким підходом законодавця чи не кожний суб'єкт господарювання вже перебуває в режимі неплатоспроможності, а отже, такий механізм притягнення керівника до відповідальності може стати засобом економічного шапталу боржників кредитором.

Незважаючи на встановлення досить жорстких норм особистої майнової відповідальності керівника за борги боржника, КУЗПБ – не до кінця врегульований механізм її застосування. Отже, пропозиціями для вдосконалення норми є:

1) конкретизувати момент виникнення загрози неплатоспроможності днем виявлення перевищення боргів над чистими активами підприємства або встановити чіткий обсяг боргів, який свідчить про загрозу, водночас, унести зміни й у поняття «неплатоспроможність»;

2) визначити момент відліку місячного строку для подачі заяви керівником із дня прийняття рішення загальними зборами про звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, а в разі неприйняття такого рішення – із дня ініціювання керівником загальних зборів;

3) указати етап, на якому суд повинен установити факт загрози неплатоспроможності та факт порушення керівником вимог ч. 6 ст. 34 КУЗПБ: відкриття провадження у справі – при ініціюванні процедури банкрутства боржником, попереднє засідання суду – при ініціюванні кредитором;

4) указати можливість звернення кредитором про стягнення боргів із керівника на будь-якій стадії процедури банкрутства після винесення ухвали за результатами попереднього засідання;

5) зазначити, що розмір солідарної відповідальності керівника має відповідати вимогам кредитора, які внесені до реєстру вимог кредиторів (незалежно від виду кредиторів).

Однак до встановлення сталої судової практики та, можливо, внесення змін до ст. 34 КУЗПБ, керівникам уже зараз необхідно усвідомлювати необхідність збирання доказів добросовісності їх дій у разі порушення питання про притягнення до солідарної відповідальності. Крім того, доречним є передбачення у статутах підприємств або навіть у договорі з керівником чітких правил поведіння керівника і власника під час загрози неплатоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуков С. Солідарна відповідальність керівника боржника в справі про банкрутство: аналіз судді КГС. Інтернет портал про фінанси та економіку. *Finbalance. Фінанси та економіка*. 2020. URL: <http://finbalance.com.ua/news/suddya-spiker-ksh---pro-vidpovidalnist-kerivnika-borzhnika-v-spravi-pro-bankrutstvo>.
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.
3. Закон України «Про неплатоспроможність боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
4. Єфімов С. Новації кодексу з процедур банкрутства в частині відповідальності керівника за борги компанії. *Електронне видання Бухгалтер&Закон*. 2019. Вип. 49–50. URL: https://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ012042.
5. Тиліпський Д. Відкриття провадження у справі про банкрутство. Підстави. Строки. *Повноваження суду на стадії підготовчого провадження*. URL: https://equity.law/images/publication/news_name/tilipskiy-23.pdf.
6. Куріло Ю. За порушення процедури банкрутства топ-менеджмент тепер відповідальний власним майном. Як це працює. *Журнал НВ Бізнес*. Вип. 2. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/bankrutstvo-kompaniji-i-vidpovidalnist-kerivnikiv-yak-ce-teper-pracyuye-poyasnennya-advokata-50065134.html>.
7. Литвиненко К. Коли директор неплатоспроможного підприємства може нести матеріальну відповідальність. *Бухгалтерський веб-портал*. 2019. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/430>.
8. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Поляков Б. Непрацюючий двигун, або Ілюзорна відповідальність керівника боржника за неініціювання справи про банкрутство. *Газета «Закон і Бізнес»*. Вип. № 4(1458). 2020. URL: https://zib.com.ua/ua/141207-ilyuzorna_vidpovidalnist_kerivnika_za_neinicuyuvannya_spravi.html.
11. Скоропад Б. За борги підприємства відповідатиме директор: які ризики для керівників несе новий Кодекс про банкрутство. *Платформа ЛІГА:ЗАКОН*. 2020. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/190563_za-borgi-pdprimstva-vidpovdatime-direktor-yak-riziki-dlya-kerivnik-nese-noviy-kodeks-pro-bankrutstvo.